

ИСТОРИЈА МЕДИЦИНЕ / HISTORY OF MEDICINE

Самоубиство – о монографији професора Милована Миловановића и о његовом самоубиству

Слободан Николић, Владимир Живковић

Универзитет у Београду, Институт за судску медицину, Медицински факултет, Београд, Србија

САЖЕТАК

Професор Милован Миловановић (1884–1948) основао је 1923. године Судско-медицински завод, данашњи Институт за судску медицину Медицинског факултета Универзитета у Београду. Објавио је прве књиге из судске медицине за студенте медицине на савременом српском језику и 37 оригиналних радова у српским, немачким и француским часописима. Аутор је познате монографије „Самоубиство“, издате 1929. у Београду. На основу сачуваних рукописа професора Милована Миловановића реконструисали смо начин и динамику писања ове књиге. Професор Миловановић је под недовољно јасним околностима извршио самоубиство 1948. године. Изнете су и неке нове чињенице у вези са његовом трагичном смрћу. Од 2008. године Институт за судску медицину у Београду носи име професора Милована Миловановића.

Кључне речи: самоубиство; судска медицина; историја медицине; Србија

ПОВОДОМ СЕДАМДЕСЕТ ГОДИНА ОД СМРТИ ПРОФЕСОРА МИЛОВАНА МИЛОВАНОВИЋА

Професор Милован Миловановић (1884–1948) био је први наставник који је предавао судску медицину на новооснованом Медицинском факултету Универзитета у Београду и оснивач и први управник Судско-медицинског завода. Како није имао своју породицу и како својим сарадницима, наследницима у просектури није оставио много личних докумената, то се о његовом приватном животу, детаљима из живота уопште и посебно о његовој трагичној смрти релативно мало зна. Међутим, делови његове лично писмене стручне заоставштине јесу, срећом, сачувани на данашњем Институту за судску медицину Медицинског факултета у Београду и то, вероватно, пре свега захваљујући поштовању које је према њему испољавала његова дугогодишња сарадница и наследница професорка Јулијана Богићевић. После њене смрти та су документа следећим генерацијама опет била мање или никако интересантна, затурена и заборављена, па самим тим, срећом, и нерастурена и сачувана. Данас, на неки начин, ова документа поново откривамо, а та нам документа када их пажљиво читамо и пратимо, говоре не само о томе како је изгледао стручни рад професора Милована Миловановића већ нам делимично откривају детаље из његовог личног живота и детаље његовог карактера.

„Миловановић Мите д-р Милован. Отац винарски трговац. Рођен 16. 9. 1884. год. у

Неготину, Србија. Српска, ФНРЈ. Медицински факултет у Бечу 1910. год. Немачки и француски добро познавао, служио се руским. Сазидео зграду Судско-медицинског завода и основао Судско-медицински завод, био први управник. У току Првог светског рата основао и руководио првим заводом за справљање вакцине против колере, као и антирабични завод. Стручни радови: Уџбеник судске медицине – три издања и два издања Обдукционе технике. Монографију о Самоубиству и Судско-медицинског вештачење. Научни радови...“ – следи списак радова. Ово је цитат из списка „Научни радови“ куцаног на писаћој машини [1], списка који је саставио сам професор Милован Миловановић и то крајем 1947. године: последњи рад који је на списку јесте рад о јувенилном алкохолизму, објављен у септембру те године, у часопису Српски архив. Поред овог, у архиви Института за судску медицину Медицинског факултета у Београду чува се још једна верзија списка радова са биографским подацима, које је професор Миловановић писао пером, са многобројним исправкама, а овај списак обухвата време до 1939. године и ту се налази и списак радова у којима су цитирани његови радови. Ту су мање познати биографски подаци које је он сам исписао: да му се мајка звала Фруса, да је тадашњу основну школу и прва три разреда гимназије завршио у Неготину, а да се следећих пет година школовао у гимназији у Зајечару и ту матурирао, да је Медицински факултет у Бечу уписао 1903. године и да га је завршио 10. маја 1910. године, да се 29. септембра 1911. године запослио

Received • Примљено:

January 30, 2018

Revised • Ревизија:

March 26, 2018

Accepted • Прихваћено:

March 27, 2018

Online first: April 3, 2018**Correspondence to:**

Vladimir ŽIVKOVIĆ
Institut za sudsku medicinu
Medicinski fakultet
Deligradska 31a, 11000 Beograd
Srbija
vladinmej@yahoo.com
vladimir.zivkovic@med.bg.ac.rs

као секундарни лекар у просектури Опште државне болнице у Београду, а да је њен шеф од 25. јуна 1919. године. Такође да је ванредни професор постао 25. јуна 1923. године, а редовни 24. маја 1933. године. На крају овог је и „списак радова спремних за штампање, али необјављених: 1. Судска медицина, треће прерађено издање. 2. Анатомопатологија и анатомохистологија алкохолосе и алкохолизма. 3. Злоупотреба алкохола и самоубиство. 4. *Alcoholismus juvenilis*. 5. Тровање алкохолом, судскомедицинска монографија. 6. Судска или правна медицина, односн. трауматолошка патологија.“ У личној заоставштини у архиви Института за судску медицину налазе се рукописи ових радова и књига.

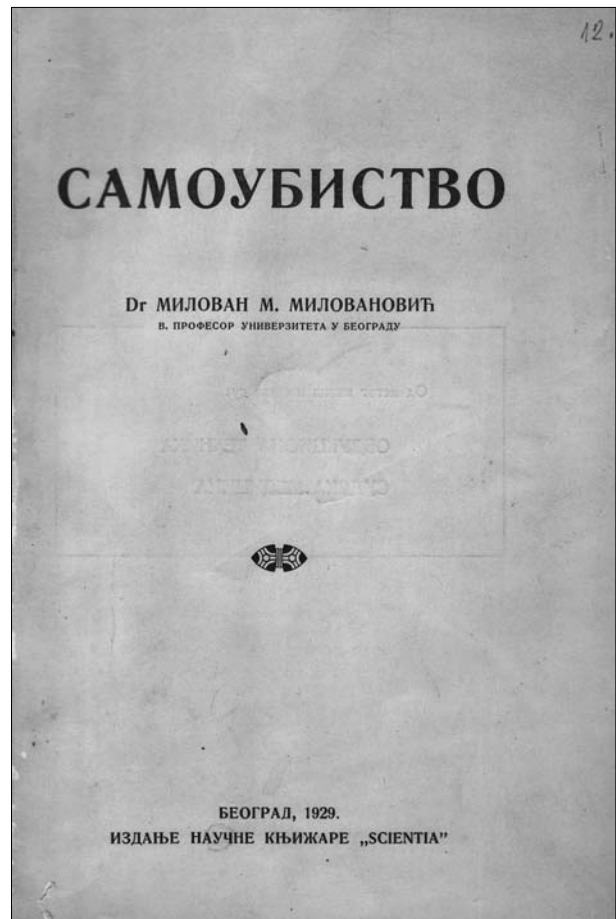
МОНОГРАФИЈА „САМОУБИСТВО“

Оснивач прве просектуре у Београду и први специјалиста судске медицине у Србији био је др Едуард Михел, који је трагично преминуо од пегавог тифуса у својој 51. години, дана 24. марта 1915. године, а као управник и лекар резервне војне болнице у Смедеревској Паланци [2, 3]. Од 1911. до 1914. године са њим је у просектури у Београду радио и др Милован Миловановић. Професор Миловановић је 1922. године објавио „Обдукциону технику“, а 1926. године, тада већ као ванредни професор на Медицинском факултету, и прво издање првог дела студентског уџбеника „Судска медицина“ [2].

Scientia, издавачка кућа из Београда, штампала је 1929. године његову монографију „Самоубиство“ на 114 странице, састављену од осам поглавља (Увод; Дефиниција, врсте и покушаји самоубиства; Суштина, узрок и повод самоубиства; Статистика, правилности и особитости самоубиства; Врсте мотива самоубиства; Обдукциони налаз код самоубица; Дијагностика и диференцијална дијагностика самоубиства; Профилакса самоубиства), двадесет табела и графикона – кривуља и списка од 44 референце (Слика 1) [4]. Овом књигом професор Миловановић постаје утемељивач савремене суицидологије код нас [5]. Током 1928. и 1929. године објавио је још четири рада у вези са самоубиством [6–9]. Податке прикупљене на десетогодишњем обдукционом материјалу професор Миловановић је у монографији објавио статистички обрађене, груписане у одговарајућа поглавља, са својом оригиналном дискусијом. Када се посматра на овај начин и када се виде и наслови поглавља, ова се монографија може посматрати и као докторска дисертација.

Наследница професора Миловановића на месту управника после његове смрти, 1948. године, била је професорка Јулијана Богичевић, захваљујући којој је, вероватно, до данас сачувана рукописна заоставштина професора Миловановића. Захваљујући овим сачуваним рукописима груписаним у фасцикле можемо скоро потпуно да реконструирамо начин на који је монографија „Самоубиство“ конципирана и написана.

У једној од фасцикли налазе се табаци листова у А3 формату, груписани по календарским годинама

Слика 1. Насловна корица монографије професора Милована Миловановића „Самоубиство“ [4]

Figure 1. Title page of the monograph "Suicide," written by Professor Milovan Milovanović [4]

од 1919. до 1928. Листови су са исцртаним пољима у која су уписивани подаци о сваком конкретном обдукованом случају самоубиства за одређену календарску годину. Нпр. за 1926. годину налазе се подаци за укупно 74 случаја самоубиства обдукована у Судскомедицинском заводу: мотив, ранији покушаји, душевно, телесно и имовно стање, алкохолизам, породична анамнеза, датум обдукције, налаз по системима органа, непосредни и посредни узрок смрти и на крају налази се поље за примедбе (Слика 2) [1]. Ова мрежа поља подсећа на данашње компјутерске базе података у *Excel*-у. Ово је била главна база података који су даље статистички обрађивани. Поред ове фасцикле где су били подаци о свим случајевима самоубиства за десетогодишњи период који је професор Миловановић посматрао и обрадио у својој монографији, постоје још две, са подацима о случајевима убиства и задеса. Вероватно су све ове базе података биле замишљене и конципиране за писање будућих научних радова.

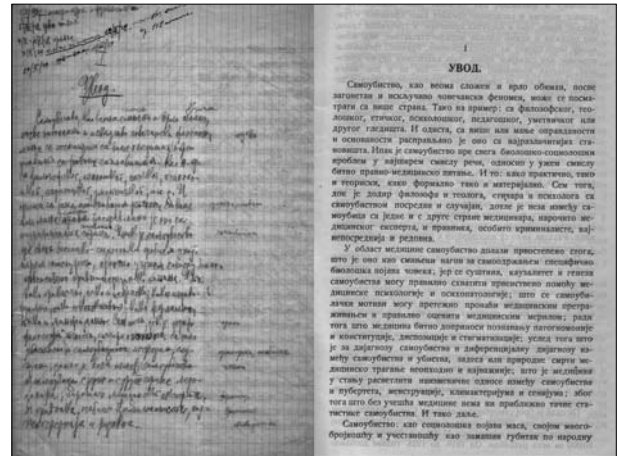
У другој фасцикли се налазе статистички груписани и обрађени подаци за случајеве самоубиства, који су касније приказани табеларно и у виду графикона – кривуља, а што је све штампано и у монографији (Слика 3) [1]: пол, занимање, брачно стање, место рођења, место смрти, дан у седмици и час смрти, ме-

Слика 2. Лист са исцртаним пољима за податке са случајеве самоубиства за 1926. годину и са исписаним подацима [1]
Figure 2. A sheet with hand-written data of suicide cases for the year 1926 [1]

Слика 3. Део статистички обрађених података за 1926. годину [1]
Figure 3. A sheet with statistical hand-written data of suicide cases for the year 1926 [1]

сец и годишње доба када је извршено самоубиство и др. Подаци су узимани како из претходно попуњаваних поља у листовима за сваку календарску годину, тако и директно из обдукционих записника. У овој се фасцикли налазе и подаци за град Београд о укупном броју становника за поједине године, као и подаци Новог гробља о укупном броју сахрањених по годинама. Сем тога, ту се налазе и преписани подаци, табеле и делом преписани текст књиге Богољуба Јовановића „Самоубиства у Краљевини Србији од 1898 до 1907. године“ [10]: Јовановићеве објављене податке професор Миловановић је у својој монографији упоређивао са својим, оригиналним.

У трећој фасцикли налазе се свеске са изводима из литературе коришћене у писању монографије. У питању су свеске, тзв. високи каро, чије су странице уздужно виртуелно подељене на два дела: у левом делу професор Миловановић је преписивао делове текста из референци које је користио, на оригиналном језику на којем је била референца (немачком, француском или српском), а у ту су се налазили и сви подаци о референци (аутор, наслов, година издања, издавач). До овога, у десном делу странице, професор Миловановић

Слика 4. Прва рукописна страница са коначним тестом и прва штампана страница монографије [1, 4]
Figure 4. The first hand-written page with the final version of the text, and the first printed page of the monograph [1, 4]

је исписивао превод делова текста референце ако је требало и, наравно, своје коментаре у вези са делом текста из референце.

У следећој се фасцикли налазе свеске са исписаним првим преправљаним верзијама текста поглавља монографије. И у последњој, петој фасцикли, налазе се три свеске са последњом, коначном верзијом текста монографије [1], верзијом која је и штампана [4]. Врло се ретко пружи прилика да видимо текст неке књиге у рукопису и исти текст штампан: ово је таква једна, ретка прилика (Слика 4).

У горњем десном углу прве странице коначне рукописне верзије монографије (Слика 4) професор Миловановић је исписао и датуме када је који део рукописа настао. Тако сазнајемо да су „литература“ и први „фрагменти“ рукописа настајали до 1. октобра 1927. године, да је „први напис“ рукописа завршен до 5. августа 1928. године, да је први „препис“ настајао од 4. до 11. октобра 1928. године, да је „препис за штампу“ рукописа завршен 3. марта 1929. године и да је страна „163 послано“ те да је „112 штампано“. На крају, 19. марта 1929. године започето је штампање, које је завршено 11. априла 1929. године и када је професор Миловановић вероватно у својим рукама имао прве одштапане примерке своје монографије.

Само два месеца пошто се ова монографија нашла у продаји, актуелни уредник часописа „Срски архив“ Милан Петровић написао је приказ ове књиге [11]. Истакао је да ова „веома интересантна монографија... може да послужи за основ разумевања самоубиства... сваком интелигентном лицу...“, те да је писана „јасно, објективно, с логиком једног ерудите патолога“. И на крају да се ова књига „сама собом препоручује сваком кога занимају живот и његове негативне стране“.

Ова је монографија данас важна из два разлога. Први је тај што је професор Миловановић још тада антиципирао на неки начин данашња савремена схватања о свим аспектима самоубиства, како патофорензичким, тако и психијатријским и другим [5] и направио пресек тада најважније постојеће литературе

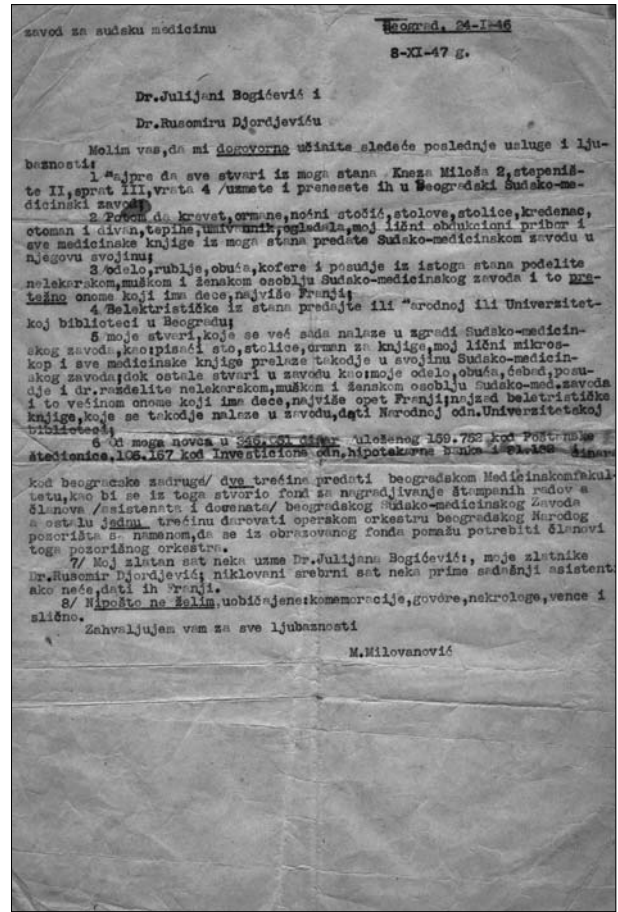
из ове области. Други разлог због којег је данас ова монографија важна јесте тај што објављени подаци о самоубиствима на територији града Београда, односно подаци о обдукованим у тадашњем Заводу који су извршили самоубиство у периоду од 1919. до 1928. године, могу да се компарирају са данашњим случајевима, јер су подаци које је прикупио и обрадио професор Миловановић и данас употребљиви у савременом научном смислу, иако су статистичке методе које је применио у својој монографији искључиво дескриптивне [4]. Штавише, подаци које је прикупио могу се и данас унети у савремене *Excel*-базе и то сваки случај појединачно, па се могу свеукупно обрадити савременим статистичким методама. Даљим поређењима и са подацима које је прикупио и обрадио у својој књизи Богољуб Јовановић [10], где се налазе и подаци за град Београд, могуће је упоредити апсолутне бројеве, проценте и трендове који се односе на самоубиства за период од скоро 150 последњих година.

САМОУБИСТВО ПРОФЕСОРА МИЛОВАНА МИЛОВАНОВИЋА

Самоубиство професора Миловановића још увек није расветљено. „Његова смрт остала је загонетна. Савременици су о томе ћутали, уколико су нешто поуздано знали“ [2]. Извршио је самоубиство почетком марта 1948. године.

У личној заоставштини професора Миловановића која се чува у архиви Института за судску медицину налази се и његов тестамент, куцан писањем машиним (Слика 5). На њему су два датума: 24. јануар 1946. године и 8. новембар 1947. године [1]. Као извршиоце тестаменту професор Миловановић именује др Јулијану Богићевић, која му је сарадник на Институту од 7. децембра 1929. године и др Русомира Ђорђевића, који је асистент од 11. јуна 1944. године [2].

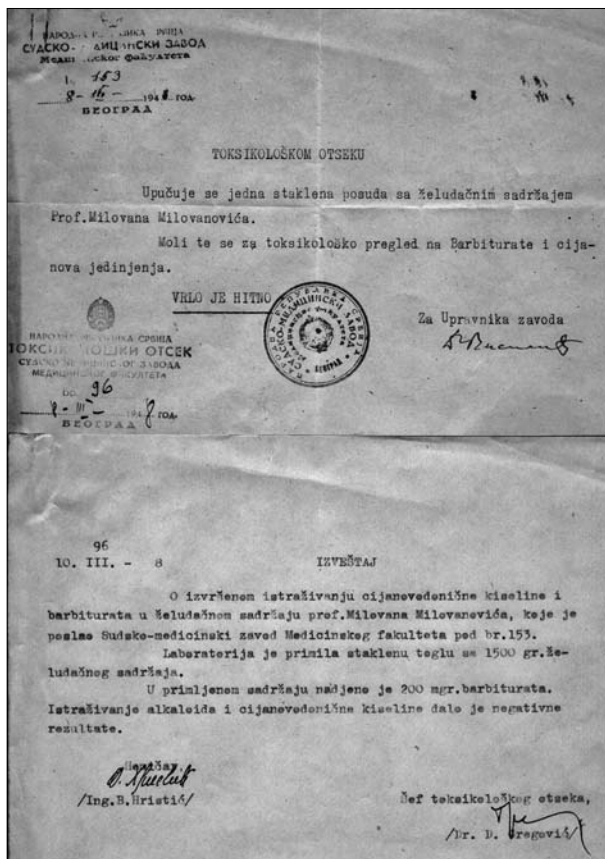
Из тестаменту сазнајемо да је професор Миловановић, поред практично својих приватних просторија у згради Завода, имао и стан у улици Кнеза Милоша бр. 2. Све покућство из стана, као и личне ствари из просторија у Заводу, професор Миловановић оставља како Заводу, тако запосленима – особљу Завода, а „највише Фрањи“, помоћнику обдуцента. Заводу је оставио и свој лични микроскоп, који се и данас чува на Институту за судску медицину. Две трећине новца који је био уложен као штедња у банкама (у свом тестаменту он наводи тачне суме које су у Поштанској штедионици, Инвестиционој банци и у Београдској задрузи) он оставља Факултету како би направио фонд за „награђивање штампаних радова чланова (асистената и доцената) београдског Судско-медицинског завода“, а једну трећину оставља оперском оркестру Народног позоришта да се „помажу потребити чланови... оркестра“. Стручне књиге оставио је Заводу, а белетристику „Народној, односно Универзитетској библиотеци“. У архиви Института за судску медицину налази се реверс – списак књига из заоставштине

Слика 5. Тестамент професора Милована Миловановића [1]
Figure 5. The last will and testament of Professor Milovan Milovanović [1]

професора Миловановића, а које су др Богићевић и др Ђорђевић предали Универзитетској библиотеци, дел. број 151 од 1. марта 1949. године [12]: укупно 137 књига на немачком, 34 на француском, 59 књига на српском на ћирилици (међу њима и књига Милана Цветинчанина „Зајечарска гимназија 1836–1936“ – сетимо се да професор Милован Миловановић завршио гимназију у Зајечару!), 19 на српском на латиници и 21 оперски либрето, што на српском, што на немачком. Било би интересно да се провери у каквом је стању сада овај фонд књига предат Универзитетској библиотеци. Своје златнике професор Миловановић оставио је др Ђорђевићу, а свој златни сат др Јулијани Богићевић: на фотографијама из априла 1961. године направљеним на Четвртм стручном састанку лекара судске медицине ФНРЈ, у Порторожу, види се да професорка Јулијана Богићевић на руци има мушки ручни сат. На крају свог, чак и потресног, тестаменту професор Милован Миловановић изричито наводи да не жели „уобичајене комеморације, говоре, некрологе, венце...“ На крају пише: „Захваљујем вам се за све љубазности“.

Професорка Јулијана Богићевић написала је своје учитељу некролог, који је објавио Српски архив [13]. Она истиче да „иако болестан“, професор Миловановић „све своје време проводи“ у Заводу „у раду на медицинској науци“. По завршетку Другог светског рата профе-

Слика 6. Упутница Судско-медицинског завода Токсиколошком одсеку за анализу [13]

Figure 6. Refer-paper of the Institute of Forensic Medicine to the Toxicological Department and toxicological report [13]

сор Миловановић више није радио обдукције и није улазио у обдукциону салу [2]. Професорка Богићевић завршава некролог реченицама које су у духу послератног комунистичког времена: „За време фашистичке окупације проф. Миловановић је одбио да потпише антикомунистички манифест, а исто тако је одбио и да иде у Катин. Проф. Миловановић је био научник који је цео свој живот посветио медицинској науци и школи и кроз науку служио своме народу“ [13].

Постоје индиције да се професор Миловановић отровао [2]. Поред деловодне књиге Токсиколошког одсека Судско-медицинског завода, бивше Државне хемијске лабораторије, у којој се налазе подаци о прегледу садржаја желуца професора Миловановића (ова је лабораторија 1947. године припојена Заводу [2], а од 1980. године налази се у истој згради у којој и Институт за судску медицину и њен је интегрални део, тако да се целокупна њена архива од оснивања Државне хемијске лабораторије налази у архиви Института за судску медицину), у архиви Института се налазе и документа са више детаља [12]. Под дел. бр 153 од 8. марта 1948. године налазимо упутницу Судско-медицинског завода Токсиколошком одсеку Завода (лабораторија је била физички одвојена од Завода и налазила се на другом крају града) (Слика 6): „Упућује се једна стаклена посуда са желудачним садржајем проф. Милована Миловановића“ и тражи се анализа на барбитурате и

цијаниде, са знаком „Врло је хитно!“ Лабораторија је завела упутницу под бр. 96 и дала налаз 10. марта 1948. године: анализирано је 1500 г желудачног садржаја и „нађено је 200 мгр. барбитурата“, а цијаниди и алкалоиди нису установљени.

У архиви Института за судску медицину не постоје никакви подаци о томе да ли је обдукција тела професора Миловановића урађена, а на упутници хемијској лабораторији нема полицијског или судског броја: чини се да није вођена никаква полицијска истрага. Али тешко да је могуће на хемијску анализу послати више од литар садржаја из желуца а да се тај материјал за анализу није узео током обдукције: изгледа да је обдукција рађена, али је тешко замислити да су је радили др Јулијана Богићевић или др Русомир Ђорђевић, или помоћници обдуцента са Института за судску медицину – Фрањо нпр. који се помиње у тестаменту професора Миловановића. У тзв. лешним књигама Института за судску медицину такође нема имена професора Миловановића – његово тело као да није било у капели Института, иако је, незванично, самоубиство извршио управо у својим приватним просторијама у згради Завода [2].

Институт за патологију Медицинског факултета у Београду своје обдукционе записнике чува укоричене, по годинама. За дан 3. март 1948. године постоји случај заведен под бр. 153, затим један записник недостаје – бр. 154 (за дан 3. или 4. март 1948. године), а затим следе од бр. 155 од 4. марта 1948. године, па надаље до бр. 168. од 10. марта 1948. године и даље. Можда је тело професора Миловановића обдуковано на Институту за патологију, па је тада узет садржај из желуца и послат у Судско-медицински завод, који је материјал проследио свом Токсиколошком одсеку, али је све ово мало вероватно.

Књига сахрањених Новог гробља у Београду пружа нове податке. Професор Милован Миловановић сахрањен је 10. марта 1948. године, парцела број 39 и гробно место 58, а смрт је установљена 8. марта 1948. године: умрлица број 435 издата је на територији општине Савски венац, а на територији те општине налазила се зграда Судско-медицинског завода. У тој се књизи сахрањених наводи да је пок. Милован Миловановић по занимању био „професор“, да се ради о „самоубиству“, да је адреса становања улица Кнеза Милоша бр. 2, да је име оца Драгутин (отуда можда фамилијарни надимак Мита: професор Миловановић је свој написани уџбеник из судске медицине посветио „оцу и пријатељу Мити Миловановићу“), а као носиоци права на гробно место (од 1898. године до данас!) наводе се Илија и Милка Јовановић. Могуће је да је професор Милован Миловановић извршио самоубиство током викенда (6. и 7. март 1948. године), у просторијама Судско-медицинског завода, да су запослени нашли тело првог радног дана у недељи, у понедељак 8. марта 1948. године (тада је установљена смрт) и да је материјал за токсиколошку анализу узет тог истог дана ако је рађена обдукција (на Институту за патологију на пример), али то можда није ни нужно: можда је садржај желуца послат на Токсико-

лошки одсек заправо само исповраћани садржај, можда исповраћан у више наврата, или садржај нађен поред покојниковог тела. Нажалост, актери догађаја нису оставили никакав писани траг о свему овоме: барем ти писани трагови до сада нису пронађени.

Треће, допуњено и измењено издање његове књиге Судска медицина, спремно за штампу још од 1941. године, објављено је у првој половини 1947. године, а датум на предговору је мај 1946. године [14]. Ово је један од првих уџбеника после Другог светског рата који је као „политички подобан“ одобрен од стране Одбора за штампање уџбеника Медицинског факултета и Одбора за издавање уџбеника Универзитета у Београду. Треће, допуњено и измењено издање његове књиге Обдукциона техника објављено је средином 1947. године, са датумом на предговору новембар 1946. године [15]. Оба су издања са црно-белим фотографијама случајева обдукованих у Судско-медицинском заводу. С друге стране, настава на Медицинском факултету у Београду, после Другог светског рата, започела је средином 1945. године [2]. Професор Миловановић је био декан Медицинског факултета у Београду током 1942/43. године. Постоји и прича да је током Другог светског рата у Заводу нашао код млађих колега неке комунистичке летке, да је забранио било какву политичку пропаганду у Заводу, али да никог није пријавио окупационим властима. Такође постоји усмена прича да су студенти после рата током његових предавања узвикивали паролу против „ратног декана“, да су прекидали узвизима и другим недоличним понашањем његова излагања, те да су певали партизанске песме и у амфитеатру Завода играли козарачко коло (!). Можемо само да претпоставимо колико га је то као изузетно поштenu особу, особу од интегритета, погађало. Он почетком 1946. године не држи предавања „због болести“, па га од фебруара 1947. године званично мења др Јулијана Богићевић [2, 14]. Као што смо навели, први датум на његовом тестаменту је 24. јануар 1946. године [1]. Али онда као да скупља храброст да припреми нова, послератна издања својих књига (датуми на предговору су мај и новембар 1946. године) [14, 15], које су

и издате у првој половини 1947. године. Други датум на тестаменту је 8. новембар 1947. године [1], када су књиге већ изашле из штампе. У његовој рукописној заоставштини налази се и комплетни, завршни рукопис књиге Судска медицина за правнике, са датумом 26. јануар 1948. година! [1] Самоубиство је извршио 8. марта 1948. године.

Без обзира на све ове чињенице, данас мотив његовог самубиства и даље није довољно јасан. Посебно је интригантно то што је самоубиство извршио човек који је током своје стручне каријере толико изучавао феномен самоубиства и то не само из угла форензичке патологије већ и психијатрије, епидемиологије, филозофије, а што се све види из његове монографије. Два датума на тестаменту, таксативно навођење коме шта оставља од својих ствари и вредности, те скоро опсесивно набрајање у којим је банкама и штедионицама уштеђевина и колики су појединачни улози (укупно тачно 346 051 динар!), говоре и о његовом помало компулсивно-опсесивном карактеру, али много више о чврстој одлуци да се самоубиство изврши и да се све после смрти, као и током живота, остави у апсолутном реду, завршено и заокружено: сви послови морају се завршити како треба, најбоље што се може (по могућности савршено), на време, одговорно. Наравно, о мотиву самоубиства опет само нагађамо.

ЗА КРАЈ

„Нема самоубица без мотивације, нити постоји самоубиство без мотива. Има ретких самоубица које свој суицидални мотив нису ником саопштиле или ни чим испољиле, као што постоје и изузетна самоубиства за која се нису могли сазнати мотиви, где тајну мотива самоубице носе са собом у гроб – али суицидални мотив постоји безусловно у сваком случају самоубиства“ [4].

Од 2008. године Институт за судску медицину Медицинског факултета Универзитета у Београду носи име свог оснивача професора Милована Миловановића. С пуним правом.

REFERENCES

1. Arhiva Instituta za sudsku medicinu Medicinskog fakulteta Univerziteta u Beogradu – lična zaostavština profesora Milovana Milovanovića.
2. Veljković S. Hronika sudske medicine u Beogradu. Beograd: CIBIF Medicinski fakultet u Beogradu; 2009.
3. Čolović R. Dr Eduard Mihel. Srp Arh Celok Lek. 2005; 133(3–4):210–1.
4. Milovanović M. Samoubistvo. Beograd: Sciencia; 1929.
5. Savić S, Obradović M, Baralić I. Značaj prof. dr Milovana Milovanovića u savremenoj suicidologiji. Srp Arh Celok Lek. 1995; 123(7–8):224–6.
6. Milovanović M. Pitanje suicidalne profilakse. Liječnički vjesnik. 1928; (8):1318–22.
7. Milovanović M. Prilog anatomo-patologiji samoubice. Medicinski pregled. 1928; 8(3).
8. Milovanović M. Utvrđivanje samoubistva uopšte. Arhiv za pravne i društvene nauke. 1929; 19(2):91–9.
9. Milovanović M. Ubistvo ili samoubistvo. Arhiv za pravne i društvene nauke. 1929; 19(3):162–77.
10. Jovanović B. Samoubistva u Kraljevini Srbiji od 1898 do 1907. godine. Beograd: štamparija „Dositej Obradović“; 1912.
11. Petrović M. Prof. dr Milovan Milovanović: Samoubistvo. Srp Arh Celok Lek. 1929; 57(7):614–5.
12. Arhiva Instituta za sudsku medicinu Medicinskog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
13. Bogičević J. Nekrolog. Prof. dr Milovan Milovanović (1884-1948). Srp Arh Celok Lek. 1948; 76(5):491.
14. Milovanović M. Sudska medicina. 3rd ed. Beograd: Prosveta; 1947.
15. Milovanović M. Obdukciona tehnika. 3rd ed. Beograd: Prosveta; 1947.

Suicide – the monograph and suicide of Professor Milovan Milovanović

Slobodan Nikolić, Vladimir Živković

University of Belgrade, School of Medicine, Institute of Forensic Medicine, Belgrade, Serbia

SUMMARY

The Institute of Forensic Medicine, as part of the University School of Medicine in Belgrade, Serbia, was founded in 1923 by Professor Milovan Milovanović (1884–1948). In addition to several medical textbooks in modern Serbian for medical students, as well as 37 original papers published in Serbian, German, and French medical journals, Professor Milovanović also published a famous monograph entitled "Suicide" in 1929. In 1948, Professor Milovanović himself committed suicide under obscure

circumstances. The reason he committed suicide remains unknown. In this paper we tried to reconstruct the way he wrote his monograph using data from his hand-writing manuscripts preserved at the Institute of Forensic Medicine. Also, some new data about his suicide have been exposed. Since 2008, the Institute of Forensic Medicine in Belgrade has been named after Professor Milovan Milovanović.

Keywords: suicide; forensic pathology; history of medicine; Serbia